

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Художньо-графічний факультет
кафедра образотворчого мистецтва

Л.В. Басанець

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

з навчальної дисципліни

«Композиція в образотворчому та декоративному мистецтві»

для самостійної роботи здобувачів вищої освіти третього року навчання

до модулю 2 «Техніки та технології рисунку»

Одеса – 2017

ЗАТВЕРДЖЕНО
Вченою Радою ПНПУ імені К.Д. Ушинського,
Протокол №___ від _____р.

Методичні рекомендації розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри образотворчого мистецтва, протокол №1 від 28 серпня 2017 р.

Укладач: **Басанець Л.В.**, старший викладач кафедри образотворчого мистецтва

Рецензенти:

Кубриш Н. Р., кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри рисунка, живопису та архітектурної графіки Архітектурно-художнього інституту ОДАБА

Котова О.О. кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри образотворчого мистецтва ПНПУ імені К.Д. Ушинського

Методичні рекомендації до самостійної роботи з навчальної дисципліни «Композиція в образотворчому та декоративному мистецтві» призначені для студентів третього року навчання до виконання практичних вправ Модуля 2 «Техніки та технології малюнку», що передбачають опрацювання студентами знань та вмінь техніки рисунка та подальшого застосування їх при створенні абстрактної композиції.

Відповідальний за випуск:

зав. кафедри образотворчого мистецтва ПНПУ імені К.Д. Ушинського
доктор мистецтвознавства, професор **Тарасенко О.А.**

ВСТУП

Метою навчальної дисципліни «Композиція в образотворчому та декоративному мистецтві» є формування композиційного мислення, оволодіння професійними художніми прийомами зображення, розвиток і збагачення образного сприйняття навколишнього світу, передача образів дійсності у відповідній художній формі.

Основними завданнями вивчення Модуля 2 дисципліни є

- навчити використовувати закони, прийоми і способи створення композиції;
- вдосконалення вмінь та навичок у роботі над практичними завданнями по створенню композиції;
- сформувати розуміння технічної основи процесу образотворення в рисунку
- поглибити в практичній діяльності знання та вміння техніки рисунка;
- закласти засади подальшого свідомого пошуку та розвитку образотворчо-технічних знань і умінь
- усвідомити візуальні формальні якості і художнє звучання засобів у вирішенні завдань навчальної чи творчої роботи;
- розвиток творчого та технічного мислення;
- активізація творчої самореалізації студентів та їх здатності творити.

У результаті вивчення Модуля 2 навчальної дисципліни «Композиція в образотворчому та декоративному мистецтві» студент повинен **знати**:

- основи композиційної грамоти, композиційних властивостей і засобів (єдність, співрозмірність, супідрядність, динамічний і статичний стани, ритм, симетрія й асиметрія, контраст і нюанс, масштаб і пропорції тощо), порядок компоновки, взаємозв'язок елементів композиції, залежність композиційного рішення від формату картинної площини.

- матеріали рисунка - їх фізичні властивості, візуальне звучання і образотворчо-технічні можливості;
- засоби рисунка (теорія графічних засобів або графічна мова) - їх обсяг, характер звучання, образотворчу роль.

вміти:

- використовувати основні композиційні прийоми організації картинної площини;
- послідовно вирішувати етапи створення композиції;
- користуватися рисувальними матеріалами;
- створювати засоби рисунка (крапка, штрих, лінія, тон, фактура, пляма) різної якості та характеру;
- володіти різноманітними технічними і системними прийомами рисунка;
- свідомо використовувати графічні образотворчо-технічні засоби (їх формальні якості і художнє звучання) як будівельні елементи композиції;
- гармонійно компоувати обрані елементи композиції між собою та до країв картинної площини.

Головне завдання даної частини курсу є створення абстрактної безпредметної композиції побудованої відповідно загальних правил та законів композиційного мистецтва. Проте першим кроком цієї роботи є опанування оригінальними графічними рисувальними елементами (з яких композиція, як композиція рисувальна буде складена). Опанування їх можливою різноманітністю, вмінням їх виконувати, а також вмінням створювати та відшукувати нові елементи. Головна якість цих елементів, які по суті є графічними засобами рисунка, це звучність, виразність їх формального візуального звучання (це найголовніша відмінність їх застосування в абстрактному на відміну від реалістичного зображення де звучання засобу спрямовано виключно на його спроможність в передачі реалістичного звучання зображуваних предметів, або створені візуальних

ефектів які спроможні передати якості предметів що сприймаються візуально).

Саме цей етап «Тема 5. Виконання низки образотворчо-технічних вправ», присвячений техніці рисунку, буде розглянутий у цих методичних рекомендаціях.

Техніка рисунка є носієм знань про засоби, матеріали і технічні прийоми рисунка, а також дисципліною спрямованою на формування технічних навичок і умінь в рисунку та розвитку руки, отже складним комплексом знань і умінь, що забезпечує можливість протікання самого процесу рисування тобто, образотворчої діяльності в рисунку.

Повторення в вправах, як головний метод формування навичок і умінь техніки рисунка, визначає провідну роль і місце виконання вправ на даному етапі навчання.

Ці вправи складають необхідний мінімум, що комплексно знайомить з засобами рисунка, розкриває художньо-технічні можливості графітного олівця, слугує практичному опануванню технічних прийомів, розвиває рухові рисувальні функції руки, а також забезпечує, як розуміння принципу побудови технічного прийому, винайдення засобів нової якості та характеру.

Вибір цих вправ обумовлений також і необхідністю закріплення наданого теоретичного матеріалу на матеріальному і фізичному (відносно діяльності м'язів) рівні, а також достатню мовну палітру графічних засобів.

Дана робота є збагаченням та виведенням на новий більш свідомий рівень знань і умінь отриманих студентами на заняттях з «Теорії та практики рисунка» і так само удосконаленням навчальної образотворчо-практичної діяльності студентів в галузі рисунка в подальшому.

Дуже важливо звернути увагу на те, що виконання вправ потребує цілеспрямованості, постійної уваги і контролю за власними рухами і діями, свідомої їх корекції, відповідно зображенню, що з'являється, акуратності, а також постійної тривалої роботи.

Робота проводиться на аркушах формату А4, на яких створюють рамочку формату А5 (21x15), в межах якої і виконуються вправи.

Якщо студент неправильно, або якісно недосконало виконав вправу, він повинен виконати її знову з урахуванням зроблених викладачем зауважень. Повторення вправ є вельми необхідним, бо забезпечує автоматизацію навиків та досягнення підсвідомого рівня володіння прийомами.

Акцентуємо також, що оскільки на занятті студенти за браком часу можуть не встигнути виконати від початку до кінця усі надані вправи, їх закінчення або повторення залишається студентам як самостійна робота. Це тим більш необхідно, бо розвиток руки і формування навичок і умінь потребує постійного щоденного тренування, що й забезпечує самостійна робота.

МОДУЛЬ 2

Техніки та технології малюнку

VI семестр

Змістовий модуль 3. Створення абстрактної композиції засобами рисунка

Тема 5. Виконання низки образотворчо-технічних вправ

Завдання:

- удосконалити та поглибити володіння технічними прийомами якісно та кількісно;
- урізноманітнити рухові навички та розвиток рухових рисувальних функцій руки;
- розширити знання щодо можливостей графітного олівця та рівень володінні цим матеріалом;

- усвідомити принцип побудови технічного прийому та шлях пошуку та створення засобів різної якості та характеру.

Вправа 1. По вертикалі формату створити тонову розтяжку від білого тону паперу до темного тону за системою 1.1.

Вправа 2. По вертикалі формату створити тонову розтяжку від середнього сірого тону до темного за системою 1.2.

Вправа 3. По вертикалі формату створити тонову розтяжку від білого тону паперу до середнього (сірого) тону за системою 2.1.

Вправа 4. Рівномірно прокрити формат за системою 2.2. Тон темний.

Вправа 5. На форматі створити рівномірну тонову розтяжку від білого тону паперу до максимально темного тону за системою 2.3. Довжина зубця в лінії дорівнює ширині формату.

Вправа 6. Формат поділяється на 4 частини - навпіл по горизонталі і навпіл по вертикалі. Кожна частина прокривається одною з самостійно утворених студентом систем лінійної групи.

Вправа 7. Рівномірно прокрити тоном формат за системою 3.1. Тон середній.

Вправа 8. По вертикалі формату створити рівномірну тонову розтяжку від білого тону паперу до темного тону за системою 3.2.

Вправа 9. По вертикалі формату виконати тонову розтяжку за системою, яку винайшов студент.

Формат виконання вправ: А5. Матеріал: папір, графітний олівець.

Тема 6. Створення абстрактної композиції графічними образотворчо-технічними засобами рисунка

Завдання: використовуючи опановані технічні прийоми, а також засоби рисунка, винайдені самостійно дослідним шляхом, побудувати композицію де формальні якості та виразне художнє звучання засобів будуть її головним будівельним формотворчим та змістовим елементом. Для цього виконати:

- пошукові ескізи композиції (конструктивну схему, образотворчо-технічну концепцію) та продумати технічний шлях виконання роботи;

- на основі обраного ескізу виконати композицію в розмірі та матеріалі.

Формат за вибором. Матеріал: папір, графітний олівець.

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		л	пр.	лаб	інд		с.р.	л	п	лаб
МОДУЛЬ 2 (VI семестр)										
Техніки та технології малюнку										
Змістовий модуль 3. Створення абстрактної композиції засобами рисунка										
Тема 5. Виконання низки образотворчо- технічних вправ	46		26			20				
Тема 6. Створення абстрактної композиції графічними образотворчо- технічними засобами рисунка	44		20			24				
Разом за IV семестр	90		46	-	-	44				

Рекомендації до викання практичних вправ

Вправа 1. По вертикалі формату створити тонову розтяжку від білого тону паперу до темного тону за системою 1.1.

Вправа спрямована на:

- формування навички ритмічного руху руки та пальців;
- розвиток навичок ритмічних рухів руки при поступовій зміні натиску на олівець відповідно збільшенню кількості штрихових нашарувань;
- опанування мінімальної зміни кута нахилу груп штрихів по відношенню один до одного;
- досягнення плавності і фактурної однорідності тонової розтяжки.

Система 1.1 (академічна)

Довжина штриха 2-3 см. Штрих прямий, тонкий, неакцентований, накладається паралельно один до одного на відстані 1-3 мм. Кожна наступна група штрихів накладається під гострим кутом до попередніх, що є класичним універсальним принципом побудови штрихової поверхні. Загальний напрямок штрихів - зверху справа, вниз вліво. Тон штрихів темнішає відповідно до згущення загального тону та збільшення кількості

штрихових нашарувань. Таким чином, тон набирається поступово, забезпечуючи тонову і фактурну однорідність поверхні, можливість рівномірних тонових заливок та розтяжок, а також можливість роботи у широкому тоновому діапазоні. Утворювані між штрихами просвіти, навіть, при глибокому тоні, надають поверхні легкості, гучності та повітряності.

Аби створити однорідну тонову поверхню або розтяжку, групи штрихів неповинні мати вигляд штрихових смуг (стрічок), нанесених від одного краю формату до іншого, бо зроблена тонова поверхня в такому випадку буде мати більш чи менш виражену смугастість. Групи штрихів по формату повинні наближатися до квадрату, в кожній новій групі штрихів кут їх нахилу дещо різниться від попередньої, але залишається завжди гострим, так само як і загальний напрямок, групи штрихів розташовуються вільно один до одного. Таким чином прокривається перший шар штрихів.

Групи штрихів наступних шарів ні в якому разі не повинні накладатися точно на попередні групи, а накладатися так, аби одна група штрихів, наприклад другого шару, частково пересікала декілька груп штрихів першого шару. В протилежному випадку будуть формуватися ярко виражені тонові плями оточені світлими або темними тоненькими смугами, усунення який, звичайно, можливе - проте складне.

Після 3-5 шару штрихів на тоновій поверхні почнуть утворюватися різної форми та розміру світлі і темні плями. Це природній процес. В такому випадку для досягнення тонової однорідності поверхні застосовують так звану "вибіркову штриховку", тобто заштриховують світлого тону пляму до тону оточуючих темних плям, іншими словами, робота рухається в бік найменшої щільності тону. При цьому параметри системи зберігаються окрім величини штриха, оскільки він змінюється (коректуються) залежно від розміру і форми світлих плям.

Тон штрихів змінюється (темнішає) в процесі утемнення загального тону розтяжки і відповідно збільшенню кількості штрихових нашарувань. Особливо підкреслимо - тонова розтяжка утворюється не лише утемненням

(зміною тону, тобто зміною тиску на олівець) штрихів відповідно кожному тону розтяжки, а саме спільно нашаруванням і утемненням, тобто кожний штриховий шар має власний тон штрихів.

Перший шар, дещо відступивши від верхнього краю формату (адже розтяжка повинна бути від білого тону паперу), прокладається найсвітлішими штрихами до кінця формату. Другий шар, залишивши зверху смугу штрихів попереднього шару, прокладається до кінця формату менш світлими, більш сірими штрихами. Третій шар (так само залишивши смугу попереднього шару і до кінця формату), прокладається ще більш сірими штрихами і так далі шар за шаром до кінця тонової розтяжки, де тон штрихів в останньому шарі може бути гранично темним (на який здатний графіт), а загальний тон дещо світлішим, адже просвіти між штрихами повинні зоставатися. (Аби встановити рівень утемнення штрихів від одного шару до іншого зауважимо, - середній сірий тон штрихів повинен з'явитися десь посередині формату, тобто, існуюче на той момент зображення повинно бути розтяжкою від білого до сірої плями на пів формату. Тільки з цього місця тон штрихів в нашаруваннях переходить до темного діапазону тону графіту). По закінченню розтяжки вибірковою штриховкою усувають можливу смугастість і плямистість тонової розтяжки (причому, тон штрихів вибіркової штриховки повинен відповідати тону штрихів того місця тонової розтяжки, де вона застосовується).

Отже тонова розтяжка виходить рівномірною і поступовою в тоновому відношенні, а також однорідною фактурно, оскільки в горишній половині сірі штрихи накладаються на біле, а в нижній половині темні штрихи накладаються на сіре, тому рівень їх внутрішньо-тонової контрастності однаковий - сила фактурності однакова.

Вправа 2. По вертикалі формату створити тонову розтяжку від середнього сірого тону до темного за системою 1.2.

Вправа спрямована на:

- формування навички ритмічного руху руки з постійним активним натиском на олівець;
- освоєння нанесення різноспрямованих груп штрихів;
- досягнення фактурно-тонової однорідності поверхні.
- розвиток відчуття тонових нюансів в темному діапазоні тону.

Система 1.2 (соломка)

Довжина штриха близько 2 см. Штрихи чіткі, тонкі, прямі, темні, неакцентовані, накладаються паралельно на відстані від 1 до 3 мм. Кут перехрещення наступних груп штрихів з попередніми близько 90*, тобто довільний. Тон набирається виключно нашаруванням. Вирізняється сильною фактурністю. Система призначена для роботи в темному діапазоні тону та для фактурних поверхонь. Надає відчуття просторової глибини, створює ефект мерехтіння. При будь-якій насиченості тону зберігає свіжість та гучність.

Вправа 2 від попередньої різниця, по-перше, темним тоном штрихів і відповідно натиском на олівець, який повинен бути досить сильним і безпосереднім, для чого олівець тримають більш перпендикулярно до паперу

і дещо ближче до загостреного краю, у зв'язку з чим також зменшується і амплітуда руху - штрих відповідно стає коротшим. По-друге, різкою зміною кута нахилу груп штрихів по відношенню один до одного, що перпендикулярніше то краще. Перший крок виконання вправи – створення однорідної поверхні сірого тону. Наступний етап - збільшуючи кількість нашарувань (подібно до вправи 1, але без зміни тону штрихів) створюють тонову розтяжку, (в якій існуватиме і невелика фактурна розтяжка). По закінченні вибірковою штриховкою усувають плямистість.

В обох вправах штрихи повинні проводитися швидкими рухами пальців ритмічно, що забезпечує паралельність і однаковість штрихів, що створюються, та дотримання єдиної відстані між ними. Ритмічність зв'язує нанесення штрихів в єдину цілісну дію, тобто створення не окремих штрихів, а штрихової групи. На початку виконання вправи швидкість ритму може бути невеликою, аби рук мала змогу ознайомитися, пристосуватися до потрібного змісту руху, який створюватиме штрих заданої якості і характеру. По мірі сформованості навичку швидкість може зростати. Свідомий візуальний і м'язовий контроль не повинен зменшуватися, доки руховий і графічний зміст прийому не дійдуть відповідності і автоматизму.

Зауважимо також, що у більшості студентів, як правило, спочатку штрихи виходять не прямі, а напівкруглі, бо рух, що їх створює є більш легким, більш природним для виконання.

Так само звичайним для початку роботи є створення акцентованих штрихів замість однотонних. Поява акцентованих штрихів у початківців зазвичай показник поганого контролю і невихованості руки, некерованості руху. Природна некерована експресія руху і натиску, що робить такий "постріл" штриха, це бажання швидкості і нерозуміння, байдужості до якості роботи. Акцентовані штрихи утворюють непотрібну плямистість поверхні, і хоча цю тональну неоднорідність можна виправити, вона, звичайно, є зайвою.

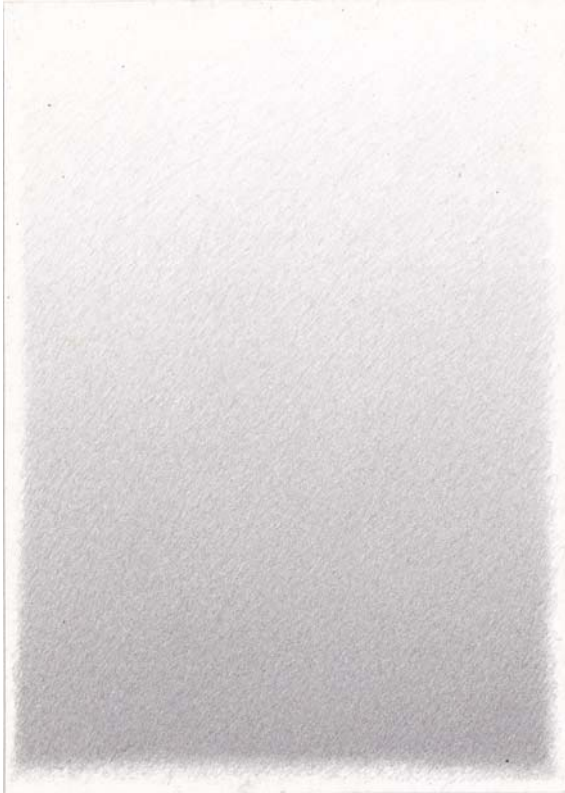
Деякі студенти роблять не акцентований штрих, а ставлять крапку, або закарлючку на початку, чи в кінці штриха, в результаті чого виникають темні крапкові лінії, які виступають з загального тону поверхні, порушуючи її однорідність і цільність.

Подібну ситуацію створюють і випадкові темні штрихи, кожен з яких, зазвичай, є першим штрихом групи штрихів. Це явище природне - так рука визначає необхідну силу натиску, отже початковий штрих групи необхідно свідомо робити легким натиском.

На однорідність поверхні погано впливає і зміна відстані між штрихами. Різна відстань між ними в групах штрихів утворює різні за грубістю фактури, отже суміщення їх на одній поверхні порушує її фактурну однорідність.

Небажаною є також занадто мала відстань між штрихами або потовщення штрихів, оскільки в обох випадках дуже малими стають просвіти штрихової сітки, які швидко зникають при невеликій кількості нашарувань, таким чином нівелюється не тільки властивий системі характер поверхні, але й втрачається свіжість її звучання.

Вправа 3. По вертикалі формату створити тонову розтяжку від білого тону паперу до середнього (сірого) тону за системою 2.1.

Вправа спрямована на:

- розвиток швидких ритмічних рухів пальців з помірним натиском на олівець, під час вільного пересування цього руху по аркушу паперу;
- виховання максимальної уваги та акуратності при виконанні тонової розтяжки;
- розвиток відчуття нюансів у світлому діапазоні тону.

Система 2.1.

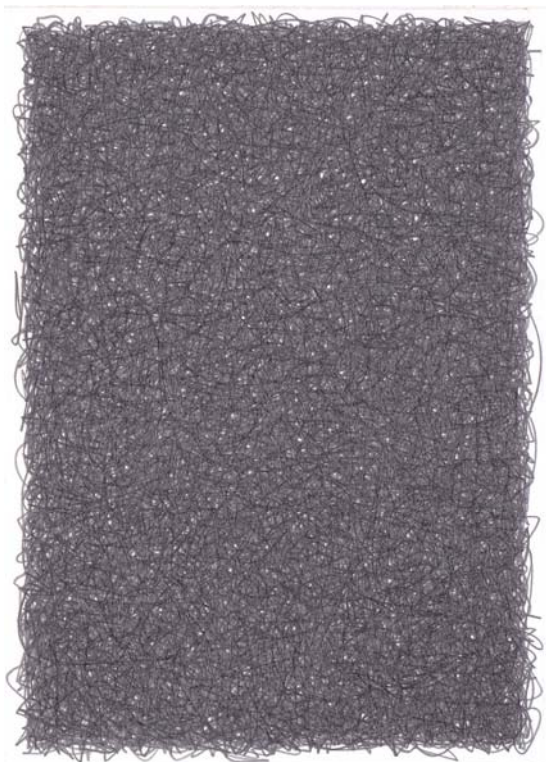
Олівець тонко загострений. Сила натиску на олівець мінімальна. Зигзагоподібна тонка і світла лінія накладається з невеликим нахилом до вертикалі аркуша швидким рухом олівця вгору-вниз. При цьому висота утвореного зубчика не більше 1 см. Відстань між зубцями близько 3 мм. Олівець рухається легко та вільно по всьому полю рисунка. Тон набирається виключно нашаруванням. При тривалій роботі створюється ефект зникнення лінії, коли робоча поверхня втрачає фактуру і стає гладкою та тонально однорідною. Основні якості - спроможність передачі найтонших тонових

нюансів у світлому та сірому діапазонах тону; можливість плавного переходу від затонування великої площини до роботи над формою та деталлю.

Для виконання вправи 3, олівець повинен бути постійно тонко загостреним, аби впродовж роботи весь час давати тонку світлу і чітку лінію. Тиск на олівець повинен бути мінімальним, іноді достатньо ваги самого олівця.

Зубцеподібна лінія рухається по формату вільно, але ні в якому разі не горизонтальними (чи похилими) смугами, аби тонова розтяжка немала смугастого вигляду. Тон набирається поступово, виключно нашаруванням. Коли розтяжка, загалом, створена, лінія починає прямувати від однієї залишеної світлої плями до іншої, знищуючи плямистість тонової розтяжки, при цьому, якщо треба розмір зубця лінії можна зменшувати (коректувати).

Вправа 4. Рівномірно прокрити формат за системою 2.2. Тон темний.

Вправа спрямована на:

- розвиток вільного хаотичного руху руки з активним натиском на олівець та зміни амплітуди рухів по мірі заповнення тоном аркуша.
- досягнення тонової і фактурної однорідності поверхні.

Система 2.2 (хаотична).

Головна особливість даної системи полягає у тому, що рух лінії і сама його структура ніяк не впорядкована, тобто хаотична. Рука рухається довільно, сила натиску олівця на папір активна (але темна лінія не павина бути затовстою). Система надає можливість швидко, рівномірно прокрити активним темним тоном значну за розміром площину. Virізняється сильною фактурністю. Застосовується здебільшого для передачі темних, фактурних тонових площин. Наявність випадкових жорстких ліній, випадкових незакритих матеріалом світлих крапок, надає свіжості звучності темному тону поверхні, створюючи при цьому ефект мерехтіння.

При виконанні вправи 4 олівець вільно, швидко, хаотично, з активним тиском починає рухатися, даючи хаотичну темну лінію, по всьому полю формату. За мірою того, як формат темнішає амплітуда рухів поступово зменшується, спрямовуючись на менш закриті матеріалом частини поверхні, поступово утемнюючи загальний тон і усуваючи плямистість.

Хаотична темна лінія має певні чорні акценти тону, що походять від ризьких змін напрямку руху олівця, які є характерними для хаотичного руху і при яких стрижень сильно вривається в папір, залишаючи чорний, чіткий, щільний слід. Хаотична лінія не повинна бути затовстою, оскільки дуже товста лінія при тонуванні залишає з одного боку дуже малу кількість білих плямок (просвітів), з іншого - немає виразних ризьких чорних акцентів, отже створює поверхню дещо глуху і невиразну. (Аби лінія не ставала затовстою (адже при такій швидкості і натиску стрижневий конус природно швидко сточується), олівець необхідно час від часу повертати навколо своєї осі та змінювати кут нахилу олівця до паперу). Таким чином, фактурно-тонова поверхня даної системи буде складатися нібито з трьох тонів - білого (просвіти паперу між лініями), темного (загальний тон лінії) і чорного (чорні акценти в лінії). Ця внутрішня контрастність і багатотоність дає дзвінкість, соковитість, звучність тону і фактурі поверхні.

Вправа 5. На форматі створити рівномірну тонову розтяжку від білого тону паперу до максимально темного тону за системою 2.3. Довжина зубця в лінії дорівнює ширині формату.

Вправа спрямована на :

- надбання навички проведення прямих ліній, що наближені до паралельності в процесі ритмічного човночноподібного руху руки зі збереженням постійної довжини ліній;
- розвиток навички проведення прямих рівнобіжних ліній в процесі ритмічного, човночноподібного руху руки зі зміною натиску на олівець по мірі згущення тону.

Система 2.3. (лісірувальна).

Загостреним олівцем (спрямованим під кутом 45° - 90° до паперу), швидким ритмічним човночноподібним рухом виконують зубцеподібну лінію (з прямими сторонами зубців), створюючи таким чином, тонову смугу (пляму). Відстань між сторонами зубців повинна бути мінімальною або відсутня зовсім. Висота зубців може варіюватися від кількох сантиметрів до кількох десятків сантиметрів, але в окремій тоновій смuzі вона повинна бути постійною (або змінюватися відповідно контурів плями, що тонується).

Напрямок зубців може бути горизонтальним, вертикальним, чи будь-яким похилим

Однотона тонова смуга може створюватися в один прохід, тобто в один шар (сила тону смуги утворюється натиском на олівець), або в кілька проходів - від початку до кінця смуги і назад від кінця до початку, і знову назад і т.д. потрібну кількість разів (тон утворюється, насамперед, кількістю нашарувань). Тональна розтяжка в смугі так само може створюватися в один прохід (поступово змінюється сила натиску на олівець) та в багато проходів (тон змінюється кількістю нашарувань, або спільно кількістю нашарувань і зміною сили натиску). Як в створенні однотонної плями, так і в створенні розтяжки, багато проходів дає змогу досягти більшої гладкості і рівномірності тонової поверхні, забезпечити, або відсутність випадкових темних і світлих рисок, що порушують цілісність і однорідність тонової поверхні, або рівномірність і ритмічність розташування цих рисок. При цьому бажано, аби товщина лінії весь час залишалася однаковою і не ставала затовстою.

Можливо зміна прямих зубців напівкруглими (з єдиним характером і напрямком вигину в смугі) з дотриманням інших вищевказаних параметрів, що робить можливим застосування цієї системи для роботи над кулеподібними і циліндричними формами (вигнутими поверхнями) за принципом "штриха по формі".

Зручний цей прийом також тим, що початок тонової плями утворюється цільною лінією, отже при тонуванні форми (або фона, що оточує форму) ураз можна створити (виявити, зафіксувати) її чітку грань.

Цей системний прийом використовує і відображає характерну властивість графіту - його прозорість, тобто утворена системою тонова поверхня (звичайно, якщо вона не чорна) виходить прозорою. Під її гладким однорідним шаром залишаються видимі (крізь нього проглядають) контури, фактура і тонові відносини плям, тобто рисунок попередніх нашарувань, тоді як загальний тон цієї частини зображення поглиблюється, темнішає (або

об'єднується тоном, набуваючи щільності). Отже, поверхня лісирується (як в акварелі). Саме тому систему називають лісирувальною, тобто тою, що створює лісирувальний ефект, якою виконується лісіровка. Найкращі олівці для лісірування - В, НВ, F.

Дуже різниться поверхня, що утворена цією системою від твердості і м'якості олівця. Система характерна рівномірністю, тривалістю і силою тиску на папір. Отже, чим твердіший олівець, (а твердий олівець, по-перше, дійсно, фізично твердий і по-друге, світлий, тобто для досягнення тону потребує більшого тиску) тим тривалість і сила необхідна більша, таким чином шар твердого графіту приминає, згладжує зерно паперу та його пористість, залаковує (полірує) поверхню, роблячи її глянцевою, блискучою і фізично гладкою, вона дійсно починає виглядати лакованою, скляною. твердий олівець, надає тоновій поверхні, специфічної густоти, щільності (зовнішньо схожою на візуально сприймаємою щільність скла або води).

Для даної роботи кінчик твердого олівцевого стрижня повинен бути заокругленим (олівець загострюють і обточують об папір, обертаючи його в русі під різними кутами), інакше він буде різати папір. Бажано також, аби сам папір був по-перше, неушкодженим, бо різнорідні подряпинки будуть сильно темнішати і погано лакуватися, в них також може застрягати олівець, розриваючи їх сильніше; по-друге, чистим, аби на поверхні не було шматочків гумки, крихт графіту, пилу тощо, бо кожна смітинка буде збирати круг себе надміру графіту і залаковуватися темною плямкою.

М'які олівці віддають матеріал легше, отже потребують менше тиску і дають звичайний матовий характер звучання поверхні (іноді дещо шорсткувате, якщо зерно паперу явніше). До згладжування паперу доходить лише при дуже темному тоні, тобто при великому шарі м'якого графіту, коли поверхня не прозора і має характерний графітний матовий блиск цього матеріалу.

Отже системний прийом 2.3. можна використовувати:

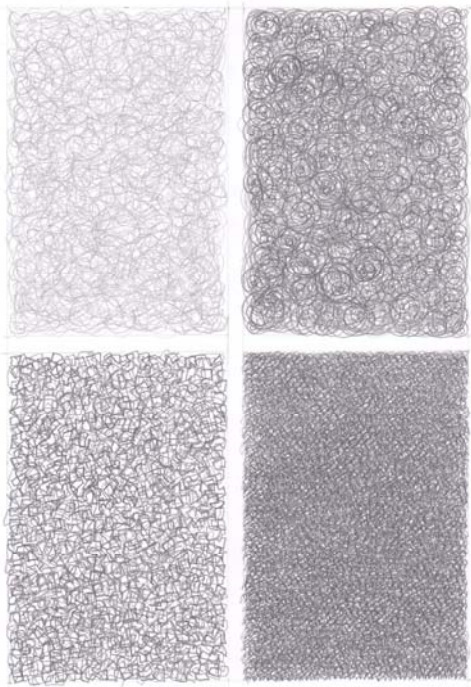
- для тонування і роботи над формою;

- для утемнення і об'єднання (лісирування) певних частин зображення, наприклад, тіней (власної і падаючої), фону і предметів заднього плану тощо;
- для передачі матеріальності, наприклад, скляних, лакованих, і т.д. поверхонь (твердий олівець), металевих (м'який олівець);
- для створення окремих просторових ефектів;
- як тонову прокладку для подальшої роботи лінією і штрихом.

У праві 5, зубці накладаються горизонтально від одного краю формату до іншого. Зубці повинні бути прямі, для чого їх треба створювати виключно рухом плеча, оскільки рух кисті чи передпліччя буде природно давати вигнуту лінію (зубець).

Тон набирається одночасно нашаруванням і зміною тиску, поступово. Можливо виконати тонову розтяжку тільки зміною тиску, в один прохід, проте це надзвичайно важно і складно. Темний край тонової розтяжки повинен бути гранично темного тону, на який здатний олівець.

Вправа 6. Формат поділяється на 4 частини - навпіл по горизонталі і навпіл по вертикалі. Кожна частина прокривається одною з самостійно утворених студентом систем лінійної групи.

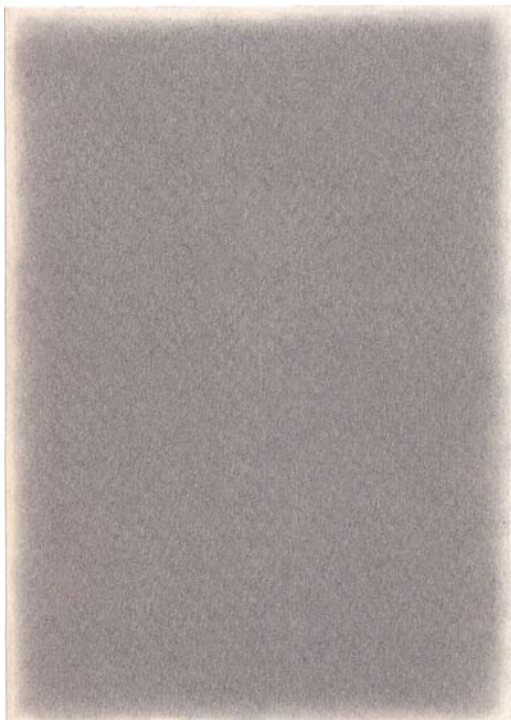
Вправа спрямована на:

- розвиток творчого технічного мислення при свідомому створенні нових систем.

Для виконання вправи 6, формат поділяють на 4 рівні частини. Між утвореними прямокутниками роблять проміжок у 5 мм. Для створення систем студент може використовувати будь-які графітні олівці, будь-які лінії за формою, тоном, товщиною і т.д., заповнювати ними поверхні в будь-якому напрямку (чи напрямках) і послідовності, в будь-яку кількість нашарувань.

Прямокутники повинні бути середнього (сірого) тону і не мати тонової розтяжки.

Вправа 7. Рівномірно прокрити тоном формат за системою 3.1. Тон середній.

Вправа спрямована на:

- набуття навички розтирання графітного порошку.
- досягнення тонової однорідності поверхні.

Система 3.1. (розтирка)

В цій системі тонова поверхня утворюється розтиранням графітної пудри (порошку) або пудри іншого сухого рисувального матеріалу. Пудру роблять з графітного стрижня, за допомогою леза чи наждачного паперу, після чого, беручи ватний тампон чи шматок фетру, умочують його в пудру і рухаючи по поверхні основи, розтирають. Оскільки кількість матеріалу на

ваті поступово зменшується (і, відповідно, зменшується фарбувальний ефект), її треба періодично знову умочувати в пудру. Після кожного умочування, тиск на вату повинен бути слабким і тільки поступово ставати більш сильним. Робиться це аби запобігти появі темних плям. З цієї ж причини небажано набирати на вату дуже багато графіту. Зазвичай, ефективність процесу розтирання побільшується після того як вата добре просякне, насититься графітом.

Наносити розтиранням матеріал (тон) можна рухаючи вату з графітом:
а) вільно, хаотично, з різним напрямком і формою рухів (тонова поверхня буде виходити дещо плямистою і для досягнення однорідності потребує тривалого розтирання); б) в певному напрямку човночноподібним рухом вперед-назад.

Треба не допускати аби до порошку потрапляли великі крихти графіту, бо в процесі розтирання вони будуть залишати лінії.

Треба слідкувати, також, за якістю паперу, аби, по-перше, він не був пошкоджений (розтертий гумкою, подряпаний, забруднений тощо), бо ці місця краще затримуючи матеріал, стають темними і не зникають в подальшому розтиранні; по-друге, аби він не був різнопористий, тобто не складався з плям зі згладженими порами і біль пористих плям (на світ перші, зазвичай, відблискують, другі - виглядають більш матовими), бо це призводить до плямистості тонової поверхні - на гладких пудра затримується гірше (отже, тон світліше), на пористих - краще (отже, тон виходить темнішим); по-третє, бажано, аби він не був пухким, бо тоді саме розтирання починає руйнувати верхній шар паперу.

Найбільша позитивна якість цієї системи полягає в тому, що як ніяка інша, вона дає можливість за короткий час прокрити тоном велику площину.

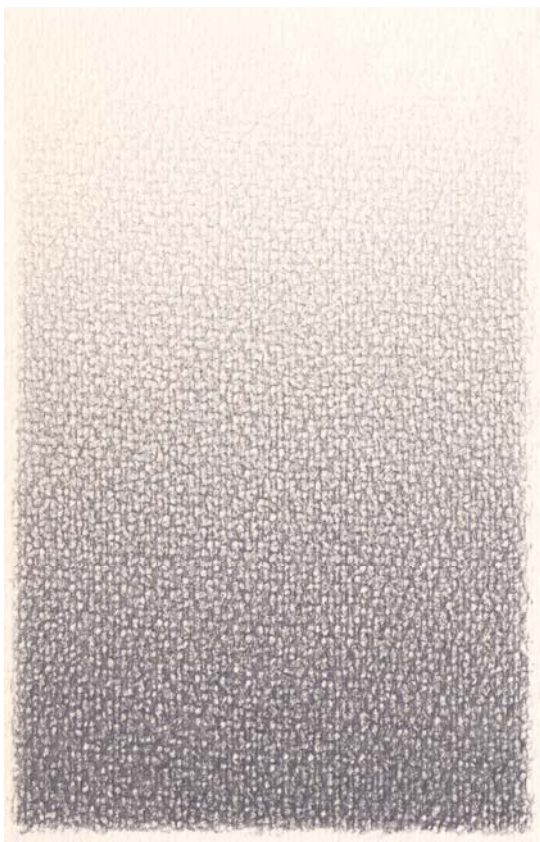
Утворювана цією системою тонова поверхня, характеризується гладкістю, відсутністю фактури (незалежно від фактури самого паперу). При роботі графітною пудрою (особливо при тривалому хаотичному розтиранні і поганому папері, тонова поверхня набуває неприємного, невиразного і

глухого, ще кажуть "ватного", звучання. Це є найбільшою негативною якістю цієї системи. І саме з цієї причини, її не рекомендують використовувати в графітному рисунку.

Найчастіше застосовують її як тонову прокладку - основу для подальшої роботи лінією і штрихом. Розтиркою швидко закладають основний тон (і тонові відношення), де треба підправляють контур гумкою (адже вата завжди дає розмиту тонову смугу) і поверх створених однотонних плям, або розтяжок продовжують роботу лінійними і штриховими системами, внутрішня контрастність (фактура), яких знищує, затуляє неприємну затертість і "ватність". Таким чином, процес роботи над рисунком активізується, час виконання зменшується, а якість не страждає.

Для виконання вправи 7, бажано взяти єдинопористий папір, що полегшить досягнення тональної однорідності поверхні.

Вправа 8. По вертикалі формату створити рівномірну тонову розтяжку від білого тону паперу до темного тону за системою 3.2.

Вправа спрямована на:

- надбання навички роботи бічною стороною грифельного конуса (плиском);

- досягнення плавності тонової розтяжки.

Система 3.2.

В цій системі робота проводиться не вістряком олівцевого конуса, а його бічною стороною, яка пліском рухається по паперу. При цьому рух руки найкраще робити колоподібним. Утворена таким чином широка лінія (або, навіть, тонова смуга) у вільному колоподібному русі зливається сама з собою, затоновуючи поверхню. Бажано, аби при тонуванні обидва боки лінії були розмиті (для чого робоча частина стрижневого конусу повинна бути дещо округленою за своєю довжиною), що забезпечує краще злиття і взаємопроникнення лінії, отже рівномірній однорідний тон. Набирається тон достатньо швидко співвідношенням тиску і нашарування.

Товщина лінії може бути різною, в залежності від загострення графітного стрижня, але у звичайному олівці його бажано не робити більше 1-1,5 см., інакше під тиском він буде легко ламатися. Товстими графітними стрижнями (графітний олівець без дерев'яної оправы), або стрижнями м'яких матеріалів пліском можна без перешкод створювати тонову смугу шириною до кількох сантиметрів.

Найхарактернішим для цього прийому є те, що при роботі бічною стороною олівцевого конусу, графітний стрижень не потрапляє у заглиблення фактури паперу і залишає слід лише на опуклих частинах фактурного рельєфу. Отже, тонова поверхня набуває фактурної якості, виявляючи і уособлюючи фактуру самого паперу, візуалізуючи її.

Отже, створення фактури (окрім звичайного тону), яка звучить власним характером фактури паперу є найхарактернішою образотворчо-формальною якістю цієї системи. Зберігаючи єдиний принцип власної будови, цей прийом дає різну фактуру тонової поверхні, змінюючи, варіюючи її в залежності від зміни паперу, відповідно його фактурним властивостям.

Таким же чином, підклавши під тонкий папір якусь фактурну поверхню (або, навіть, низькорельєфне зображення) можна механічно перенести

(проявити, візуалізувати) на папір її фактуру - бічна сторона графітного конусу притискає папір до опуклих частин фактури і залишає на цих місцях паперу слід, у місцях западин олівець не має щільного стикання з папером, отже не залишає графітного сліду (підкладна система, або техніка фроттажу).

Зауважимо, що, коли тонова поверхня (у будь-який прийом) набирається вістряком олівцевого стрижня, то фактура самого паперу, зазвичай, ігнорується, оскільки тонкий кінчик олівця (особливо, коли кут нахилу олівця досить великий) в русі вільно проникає в заглиблення фактури паперу, залишаючи слід як на опуклих, так й на увігнутих частинах рельєфу поверхні. Якщо при цьому і створюється фактура, то абсолютно незалежно від фактури самого паперу.

Для виконання вправи 8, необхідно взяти папір з явною сильною фактурою (типа "акварельний", чи "держзнак

Тон набирається поступово нашаруванням, проте тиск на олівець можна дещо змінювати, хоча він не повинен ставати завеликим, аби не знищити (не зім'яти) фактуру паперу.

Вправа 9. По вертикалі формату виконати тонову розтяжку за системою, яку винайшов студент.

Вправа спрямована на:

- розвиток творчого технічного мислення в процесі створення оригінальної системи.

Для виконання вправи 9, студент може застосувати будь-яку винайдену їм систему, здатну давати тон різної сили. Залежно від властивостей даної системи, розтяжку можна зробити від білого до сірого чи темного тону, або від сірого до темного. Бажано також, аби студент продумав можливості її застосування в рисунку.

Список літератури

1. Аксенов Ю.Г. Образ и материал. - М.,1976.
2. Анисимов Н.Н. Основы рисования. - М., 1977.
3. Журавлев В.В. Графическая грамотность. - М., 1926.
4. Комарова Т.С. Обучение детей технике рисования. - М., 1976.
5. Костерин Н.П. Учебное рисование. - М., 1981.
6. Лаптев А.М. Рисунок пером. - М., 1962.
7. Материалы и техника рисунка (под ред. В.Д.Королева). - М., 1983.

8. Михайлова О. Учебный рисунок в Академии художеств ХУШ в. - М., 1951.
9. Найда Ю.Н. Исследование методов обучения технике рисунка на младших курсах ХГФ. Дис. - М., 1978.
10. Радлов Н.Э. Рисование с натуры. - Л., 1978.
11. Ростовцев Н.Н. История методов обучения рисования. - М., 1981.
12. Ростовцев Н.Н. Учебный рисунок. - М., 1985.
13. Соловьева Б.А. Искусство рисунка. - Л., 1989.
14. Филиппов В. Основы техники рисунка. - М., 1966.